Jak rozpoznać dziecko wykorzystane seksualnie?

Wykorzystanie seksualne dziecka jest tematem bardzo poruszającym i również niebywale istotnym z punktu widzenia społeczeństwa. Jednak rozpoznanie, czy dane dziecko zostało wykorzystane seksualnie, nie jest sprawą prostą. Nie istnieje bowiem żaden 'syndrom wykorzystania seksualnego', który stanowiłby konkretne wytyczne do postawienia diagnozy. Dzieci reagują bardzo różnie na wykorzystanie seksualne. Szacuje się, według różnych badań (Kendall-Tackett, Williams i Finkelhor, 1993; Williams, Nelson-Gardell, 2012), że nawet u 30% do 50% dzieci, które doświadczyły wykorzystania seksualnego, nie zauważa się objawów psychopatologicznych. Istotne jest jednak to, że reakcją na wykorzystanie nie jest jeden wyizolowany objaw - zazwyczaj pojawiają się różne trudności w funkcjonowaniu dziecka, przy czym w wieku przedszkolnym często nie obserwuje się żadnych zmian u dziecka.

Podstawowymi czynnikami, które decydują o konsekwencjach przemocy seksualnej wobec dziecka, są: sposób działania sprawcy, rodzaj relacji ze sprawcą i jego osoba oraz czas trwania i częstotliwość działania sprawcy. Inne skutki będzie miało wykorzystanie przez osobę bliską, do której dziecko mogło mieć zaufanie, niż w przypadku skrzywdzenia przez osobę przypadkową. Sprawca, który stosuje agresję fizyczną, przymus, groźby, również będzie inaczej oddziaływał na dziecko, niż sprawca nagradzający, stosujący zachowania opiekuńcze. Bardziej dotkliwe są doświadczenia wielokrotne, zwłaszcza te, które wydarzają się na różnych etapach rozwojowych.

Symptomy wykorzystania seksualnego, czyli pewne nieprawidłowości w rozwoju dziecka, mogą pojawiać się we wszystkich sferach jego funkcjonowania (Czub M., 2015). W sferze emocjonalnej symptomami mogą być: zmienność nastroju, negatywne wypowiedzi na swój temat (np. "jestem brudny"), gwałtowny płacz przy zmianie pieluch lub ubrania, nagłe obniżenie nastroju: smutek, apatia; nadmierna czujność, zaburzone poczucie bezpieczeństwa: przywieranie do opiekuna, okazywanie gwałtownego lęku przed niektórymi osobami, lęki, powtarzające się koszmary senne; zaburzenia snu i jedzenia np.: utrata apetytu, moczenie się, zanieczyszczenia; nagły regres do wcześniejszych zachowań, okrucieństwo wobec zwierząt, wstyd, poczucie winy. Zainteresowanie dorosłych powinny one wzbudzić zwłaszcza jeśli pojawiają się nagle, gwałtownie, i są wyraźnie odmienne od wcześniejszego funkcjonowania. Małe dziecko, które jeszcze nie umie mówić o swoich przeżyciach, próbuje sygnalizować dorosłym swoje trudności przez zmianę zachowania. Mogą pojawić się regresje do wcześniejszego etapu rozwoju np. do symbiozy z matką. Może pojawić się także zmiana temperamentalna (żywiołowość *vs* apatia).

Symptomy wykorzystania w sferze poznawczej są najmniej diagnostyczne, a należą do nich: gwałtowny i utrzymujący się regres w zakresie zdobytych wcześniej umiejętności (regres w rysunkach - szczególnie ubogie - w kompetencjach motorycznych: chodzenie, zdolności manualne), zahamowanie rozwoju mowy, brak rozwoju słownictwa, zabawa stereotypowa - dziecko ciągle i na nowo powtarza te same czynności i słowa - dziecko żyjące w lęku, strachu, w depresji, apatii będzie mało aktywne i to wpływa na hamowanie rozwoju poznawczego, nieadekwatna wiedza o zachowaniach seksualnych

W sferze somatycznej symptomami będą głównie: dolegliwości i uszkodzenia fizyczne (otarcia, zaczerwienienia, upławy, uszkodzenia błony dziewiczej, dyskomfort w czasie oddawania moczu, siedzenia lub chodzenia), choroby przenoszone drogą płciową, infekcje moczowo-płciowe.

W sferze społecznej symptomami mogą być: wycofanie się z zabaw z rówieśnikami, zabawa samotna, w izolacji od innych dzieci, niechęć do dzielenia się swoimi przeżyciami, skłonność do ranienia innych oraz agresja.

Symptomami wykorzystania w sferze seksualnej są między innymi: wszelkie nieadekwatne zachowania seksualne (obnażanie się, autostymulacja - np. z wkładaniem różnych przedmiotów w organy rozrodcze - zabawa w stosunki seksualne, rysowanie postaci z wyraźnymi narządami płciowymi, odgrywanie stosunku seksualnego lub jego elementów np. z lalkami, wydawanie dźwięków towarzyszących stosunkowi, agresywne próby nawiązania kontaktów seksualnych z innymi dziećmi, przekraczanie granic innych osób: przytulanie dotykanie okolic intymnych, molestowanie innych dzieci, dążenie do kontaktów o zabarwieniu seksualnym z osobami dorosłymi, uwodzenie, całowanie z języczkiem, wypowiadanie słów i zwrotów o charakterze seksualnym). Nadmierna wiedza dotycząca seksualności. Najbardziej diagnostycznym objawem jest zmuszanie innych dzieci do aktywności seksualnych.

Niektóre symptomy występują zaraz po zdarzeniu, niektóre ujawniają się dopiero na skutek późniejszych procesów rozwojowych. Objawy mogą też zaniknąć, kiedy nie są wzmacniane i mogą ujawnić się ponownie np. w okresie dojrzewania. Zachowania seksualne, które pojawiają się u dzieci wykorzystanych seksualnie mogą być sposobem na rozładowanie napięcia związanego z lękiem z kontaktem z drugim człowiekiem. Często dziecko powtarza takie zachowania, czy też wprowadza element seksualności do relacji, żeby nawiązać więź, zwrócić na siebie uwagę. W pojmowaniu świata dziecka wykorzystanego seksualnie, często właśnie na tym właśnie polegają relacje z ludźmi. Dziecko wykorzystane nie ma jasności co do granic w relacjach z innymi.
Zazwyczaj najwięcej zmian można zauważyć w tej sferze funkcjonowania dziecka, w której było ono najsłabsze. Ważne jest zwracanie uwagi na sygnały, które wysyła dziecko, ale też ważne, by

wyżej wymienionych symptomów nie traktować jako wyrocznię diagnostyczną oznaczającą przemoc seksualną. Większość wyżej wymienionych symptomów może świadczyć o zupełnie innych trudnościach doświadczanych przez dziecko. Parafrazując Freuda, w odniesieniu do dziecięcego rysunku („czasem cygaro jest tylko cygarem") można powiedzieć, że czasem dziupla w drzewie jest jedynie mieszkaniem wiewiórki.

Warto pamiętać o tym, że dziecko może mieć ambiwalentne uczucia wobec sprawcy, nawet jeśli zostało skrzywdzone przez osobę bliską, z rodziny - poza nienawiścią, może czuć też miłość. Dziecko może także mieć poczucie winy z powodu odczuwania przyjemności związanej z wykorzystaniem, zwłaszcza w sytuacjach, kiedy sprawca nie był agresywny, a czuły, ciepły. Dzieci często czują się odpowiedzialne za to co się wydarzyło, zasadniczą rolą opiekunów i osób wspierających jest utwierdzać dziecko w tym, iż cała odpowiedzialność za wykorzystanie leży po stronie osoby dorosłej.

Na koniec należy podkreślić ogólną zasadę, że nie każde zdarzenie traumatyczne skutkuje traumą. Kluczową rolę pełni w tym rola zasobów (m.in. zdolności do samoregulacji, rezyliencji) oraz reakcji środowiska. Dlatego nawet jeśli wiemy, że dane dziecko spotkało coś traumatycznego, to poza stwarzaniem dziecku jak najlepszych warunków do budowania odporności psychicznej, zdolności radzenia sobie z trudami życia, czuwajmy nad tym, by nasze przeżywanie tej sytuacji nie było dla dziecka dodatkowym obciążeniem, ani sygnałem, że ono powinno „gorzej" się czuć.